НАДРУКОВАНО: ІІІ Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція «Гуманітарний всесвіт: люди, ідеї, події». Матеріали : [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://ubgd.lviv.ua/moodle/mod/folder/view.php?id=8329

О.М.Шерман,
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
завідувач кафедри гуманітарних дисциплін та соціальної роботи,
доктор політичних наук, доцент

АРХАЇЧНІ УЯВЛЕННЯ ПРО ВОЛОССЯ І ЇХ ВІДЛУННЯ В СУЧАСНОМУ СОЦІУМІ

Як відомо, у міфологічному світосприйнятті тіло людини ототожнюється з Всесвітом, а його частини набувають сакрально-магічних характеристик. Символічне навантаження окремих частин тіла людини, що відображається навіть на рівні побутового мовлення («важко на серці», «куди серце летить, туди й око глядить», «що в серці вариться, на лиці не таїться» тощо) пов’язане з архаїчним, міфологічним шаром масової та індивідуальної свідомості. З-посеред масиву міфологем та вірувань вирізняються за обсягом і поширеністю міфологічні уявлення, пов’язані з волоссям – як волоссям на голові у чоловіків та жінок, так і чоловічими вусами та бородою.

Магічних властивостей волоссю надається в абсолютно усіх культурах людства (досить згадати біблійного Самсона). Близькими є й характеристики цих властивостей, насамперед, трактування волосся як символу життєздатності й сили людини. «Символіка волосся пов'язана з образом голови як осереддя духовних сил людини. В той же час, внаслідок їх множинності й здатності зростання, волосся також співвідноситься з родючістю і плодючістю; вберегти волосся, косу - вберегти життєву силу, вберегти здатність до продовження роду» [1]. Відповідно, догляд за волоссям в традиційному суспільстві далеко виходив за межі гігієнічних та естетичних потреб, перетворюючись на символічний і статусний елемент зовнішнього вигляду людини.

Чисто вимите й доглянуте волосся (незалежно від статі) було ознакою високого соціального статусу свого носія. Завдяки візантійському історику Льву Діакону ми знаємо, яка зачіска була характерна для вищої верстви в

язичницькій Київській Русі: «Ось якою була його (князя Святослава) зовнішність: помірного зросту, не надто високого і не дуже низького, з кошлатими бровами і ясно-синіми очима, кирпатий, безбородий, з густим, дуже довгим волоссям над верхньою губою. Голова в нього була зовсім гола, але з одного боку її звисало пасмо волосся – ознака знатності роду…» [2].

Аналогічна зачіска була характерна для військової знаті норманів і кельтів, а також для франків у IX ст. (за династії Каролінгів франкські воїни робили зачіску, схожу на оселедець).

Ще більше значення мало волосся для жінок. Дівоча коса була символом цноти, краси і честі; заміжні жінки приховували волосся під головними уборами. «Найдавніший головний жіночий убір в Україні — довге біле полотнище, так званий убрус (намітка, перемітка, плат, рантух, завій). Їх ніколи не носили як окремий головний убір, а поєднували з іншими» [3]. Зірвати головний убір з жінки, примусивши її показати волосся, означало завдати їй серйозної образи і поставити в незручне становище (ср. рос. «опростоволоситься»), так само як «вирвати» чи примусово поголити бороду в чоловіка. Про значення, якого надавали протиправним діям щодо бороди, свідчить виокремлення цього злочину в широкій версії «Руської правди»: «А кто порветь бороду, а въньметь знамение, а вылезуть людие, то 12 гривен продаже; аже без людии, а в поклепе, то нету продаже» [4].

Жінки і дівчата волосся, як правило, заплітали в коси. Окрім зручності такої зачіски, була ще одна, глибша причина: розпущене волосся в архаїчній свідомості являло собою образ чогось нестабільного, непевного, спрямованого до зміни форми, воно сприймалося як загроза прориву первісних стихій хаосу, які можна зупинити лише впорядкованістю зачіски [5]. Розчесати волосся, заплести його в косу означало подолати хаос, приєднатися до ладу, до впорядкованого життя, і навпаки – простоволосими перед людьми з`являються мавки, русалки та інші хтонічі істоти, отже «правильна» зачіска або взагалі її присутність були ще й свідченням приналежності до світу людей. І навпаки: якщо дівчина хотіла зайнятися ворожінням, тобто наважитися стерти межу між двома світами, вона розпускала волосся (і знімала хрест). Відлуння тих

архаїчних уявлень присутні в нашому житті у формі традиційних прикмет, забобонів, тлумачення снів: «Не можна, щоб на весіллі були присутні дівчата з розпущеним волоссям, аби не внести тугу в сімейне життя» [6], розпущене волосся сниться до тривог і т.д. [7]).

В традиційному суспільстві естетика зовнішнього вигляду була невід`ємна від етики: довге розпущене волосся сприймалось і як засіб спокуси, як тенета, у які прагнули упіймати чоловіка. (Цей образ зустрічається ще у давньоєгипетській любовній ліриці). Розпущене волосся могло означати й приналежність до повій чи жінок сумнівної поведінки, тому ця форма зачіски мала обмежену сферу використання аж до 1960-х рр., коли завдяки субкультурі хіпі почала асоціюватися з внутрішньою свободою та нонконформізмом.

Величезне символічне навантаження волосся передбачало й складну символіку його повного видалення – максимального скорочення чи голення голови. Позбавити людину волосся означало позбавити її сили та гідності, тому у стародавньому світі волосся обтинали рабам та жінкам, яких спіймали на подружній зраді. Водночас позбавити себе волосся добровільно означало принести жертву. Й донині в православній та католицькій церквах існує обряд постриження - символічна і обрядова дія, що полягає в обтинанні волосся на знак приналежності до церкви. У католиків при посвяті в сан виголюють на маківці так звану тонзуру.

Отже, волосся виступає в архаїчній свідомості як явище амбівалентне, яке містить в собі не лише загрози, а й можливості: це щось, що відображає фізичний стан людини, має характерні особливості (росте, змінює колір), щось, що піддається різноманітним трансформаціям, щось завершене і одночасно ініціальне – і, таким чином, щось здатне символізувати світлу й темну сторону буття.

Література:

1. Телеуця В. В. Поетика української весільної поезії Придунав'я: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец 10.01.07 -

фольклористика / Телеуця Валентина Василівна. - Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2006. - 20 с.

2. Історія України в особах: IX–XVIII ст. – К.:Видавництво «Україна», 1993. – 396 с.
3. Макарчук С. А. Етнографія України. Навчальний посібник / С.А. Макарчук. – Львів: "Світ", 2004.
4. Текст Широкої Руської Правди: [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://litopys.org.ua/bilets/bil09.htm
5. Цагараев В. Глава из книги "Искусство и время": [Електронний ресурс] / Валерий Цагараев // Режим доступу: http://www.anaharsis.ru/semiot/arhaika/sol2.htm
6. Весільні прикмети та забобони : [Електронний ресурс] // Інформаційно-рекламний портал «Весілля в Стрию». – Режим доступу: http://molodyatam.org.ua/vesilni-zabobony/177-vesilni-tradyciji-ta-zabobony.html
7. Сонник. Волосся. : [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://dreambook.in.ua/son/volossia/